

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Raudono kraujo siūlas

Skiriu savo Tėčiui

Sunku kalbėti apie tėvystę ir motinystę, kai ji nebūna tokia dar-
ni, kaip norėtumėsi. Kai negali pasirinkti savo tėvų – Dievas tau
duoda juos tokius, kokius duoda. Ir priimi kaip didžiausią ma-
lonę, kai supranti, jog už juos turi būti amžinai dėkingas. Už tai,
ką jie tau davė ir už tai, ką atėmė. Ko išmokė ir ko neišmokė.

Sunku kalbėti apie tai kasdienos žodžiais, nelengva – ir šven-
tiniais, kurie skirti odėms, ditirambams, panegirikoms, kitaip sa-
kant, išaukštinimams, kurių šiaip jau kiekvienas žmogus turėtų
vengti, nes jie veda į puikybę, o puikybė – dvasią žudanti nuodė-
mė. Todėl galbūt prasmingiausia kalbėti apie tėtį ir mamą, apie
tėvystę ir motinystę – metaforomis, poezijos kalba, apnuoginan-
čia dvasią ir nenutrūkstamai susijusia su muzika ir tyla, dviejo-
mis pagrindinėmis harmonijos formomis.

Baltos lelijos, karališkosios taurės, pilnos ryto rasos. Kiečių
sėklos, karčios ir aštrios, byrančios už apykaklės. Tyliai dūžgiančių
bičių srautas ir saulės šviesa, panaši į sustingusį varį. Juodi nuo-
dėgulių trupiniai, byrantys nuo nesudegusios pliauskos. Laumių
plaukus nešantis vakaro vėjas. Žaltvykščių ugnelės virš nu-
grimzdusio durpynuose kaimo. Raudono kraujo siūlas ant miško
paklotės.

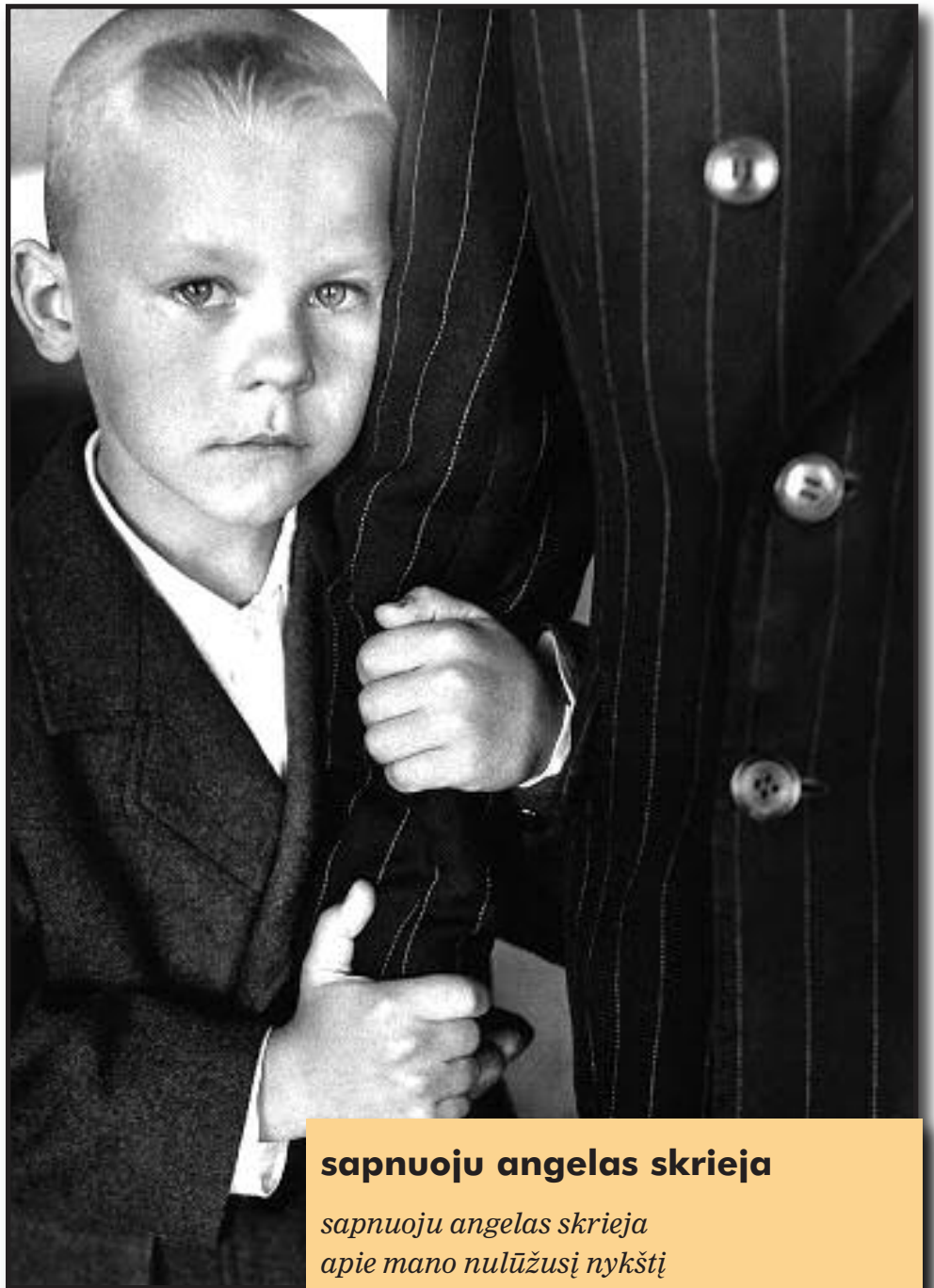
Viskas, kas auga ir kvėpuoja, kas išnyra iš pilkos nebūties,
kas žydi ir vysta – viskas atskirta ir sujungama. Net bežodėje bū-
tyje.

O ką kalbėti apie žmogų?

Šios dvi sąvokos – tėvas ir motina – įkūnija žmogaus fenomeną.
Pagrindžia jo pilnatvę, pilnavertiškumą ir prasmę. Atsieti vienas
nuo kito, jie yra it bevaisės medžio šakos. Ir jeigu mūsų pažangios
visuomenės ateitis – tyčia ar netyčia – orientuojama į šių sąvokų
niveiliaciją, o gal net sunaikinimą, žmogus iš tiesų gali tapti nie-
kuo. Padaru be lyties ir moralės, be etikos, filosofijos ir poezijos supratimo, be estetinės nuo-
vokos ir be sveiko proto.

Be tėvystės ir be motinystės nėra ir vaikystės. Kurioje aiškiai ryškėtų tai, kas yra ma-
mos galia ir tai, kas yra tėvo stiprybė. Kaip jos saugo vaiką ir padeda jam augti, stiprėti, brę-
sti. Ir tapti tokiau, kad savo brandos amžiuje, pats išauginęs vaikus, jis atleistų tėvams jų silp-
nybes – didesnes ar mažesnes. Neteistų jų ir nesmerktų, o tik su dėkingumu prisimintų. Net
jei dėkoti ir nebuvo labai už ką. O gal ir buvo – juk tėvai yra protėvių linijos dalis, nešanti
savo genties kraujo baltą, atmintį, gebėjimus, vienybę ir jėgą.

Nusilenkime savo tėvams. Jų šviesiam atminimui.

Antanas Sutkus. Tėvo ranka

Renata Šerelytė

sapnuoju angelas skrieja

*sapnuoju angelas skrieja
apie mano nulūžusį nykštį
giedodamas kažką nesuprantama
man kalba aplinkui žydi
neaprepiama ramunių pieva kuria
iš tolo atbėga mano dukrytė šaukia
kažką nesuprantama man kalba aš stoviu
nei gyvas nei miręs stengiuos nubusti
ir negaliu regisi
banalus būtų vaizdelis jei
ne detalė: mano
dukrytė sena*

Aidas Marčėnas

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizi-
jos rėmimo fondas 2021 m.
suteikė 10 000 Eur paramą
šeštadieniui „Draugo“
priedui „Kultūra“, projektui
„Lietuvos kultūros sklaida ir
kultūros paveldo išsaugoji-
mas bei lietuviybės puose-
lėjimas pasaulyje“

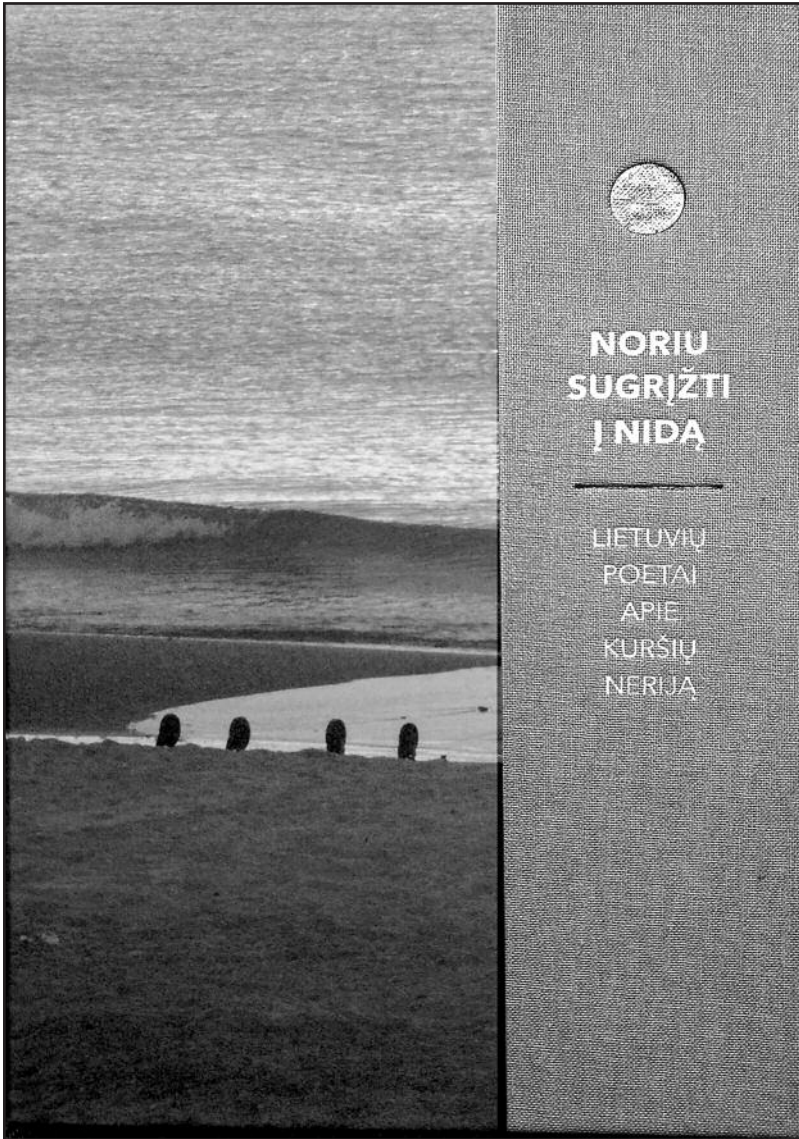
Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Raudono kraujo siūlas • 2-as psl. Astrida Petraitytė. Poetiniai gegužės žiedeliai iš Neringos
• 3-as psl. Trys eilėraščiai apie Nidą • 4-as psl. Algis Vaškevičius. Samuelio Bako kelias – proga geriau susipažinti su
pasaulinio garso menininku • 5-as psl. Judita Vaičiūnaitė. Anapestai • 6-as psl. Bronius Radzevičius. Dvi novelės
• 7-as psl. Renata Šerelytė. Kvėpuojantys vakaro eteriu • 8-as psl. Kultūros kronika

Kitame numeryje: Muzikos profesorius Eduardas Balčytis • Detektyvai, kuriuose daug filosofijos

Poetiniai gegužės žiedeliai iš Neringos

Astrida Petraitytė

Noriu sugrįžti į Nidą: lietuvių poetai apie Kuršių neriją. – Sudarytojas Julius Keleras. – Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešoji biblioteka, 2021.

Gegužei į antrą pusę perkopus Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje porą savo leidinių pristatė neringiškiai – kartu prisistatydami Vilniui kaip šiemetės Lietuvos Kultūros sostinės atstovai. Dar nedrąsiai – karantino varžtai ką tik atlaisvinti – bibliotekos salėn susirinkę vilniečiai buvo ne tik kalbomis, poezijos posmais pamasinti, bet ir apdovanoti abiem pristatomais leidiniais – poezijos antologija „Noriu sugrįžti į Nidą“ bei straipsnių rinkiniu, praturtintu reprodukcijomis, „Nidos dailininkų kolonija – vietos dvasios atspindys“.

Dabar, pasidavę poetinei gegužės nuotaikai, pavartykim, paskaitinėkim Kuršių neriją apdainuojančią rinktinę (prie tikrai intriguojančio leidinio apie dailininkų koloniją teks pasėdėti ilgėliau ir įdėmiau, tad atidėkim). O bibliotekos renginyje dalyvavo ir antologijos sudarytojas Julius Keleras bei dailininkė Vanda Padimanskaitė; įvairių poetų eilėraščių paskaitė aktorė Kristina Švenčionytė.

Antologijos pavadinimas, tiesą sakant, man tarsi banali „chrestomatinio“ lozungo „Benai, plaukiam į Nidą“ parafrazė; taip, pasinaudota joje publikuojamo Valdemaro Kukulo eilėraščio pavadinimu, bet juk esama ir ne tokių tiesmukų, šio krašto trauką išreiškiančių eilučių.

Antologija sudaryta chronologiniu principu – ją pradeda Martyno Liudviko Rėzos (1776–1840) „Užpustytas kaimas“ bei pora kitų eilėraščių, iš vokiečių kalbos verstų Antano A. Jonyno, užbaigia 1993 m. gimusios Gretos Ambrazaitės „Grįžtant iš Nidos“. O tarp jų įsiterpia daugiau nei pusšimtis poetų, pristatomų vienu ar keliais teminiais eilėrašciais.

Vakaro bibliotekoje metu paklausiau sudarytojo,

ar neketinęs įtraukti vokiečių kalbų poetų – pavyzdžiui, Agnes Miegel (žinoma jos baladė „Nidos moterys“). Keleras atsiliepė: „*Tai mano antologija*“...; ne, ne puikybė tuo paliudyta – subjektyvus sudarymo principas (ir knygos paantrašte tautinis laukas įvardijamas). Tiesą sakant, griežčiau laikantis šio principo ir Rėzos nebūtų reikėję – mėgstam jį lietuviškumu dabinti, bet juk antologijoje pateikiami šio teologo, Karaliaučiaus/ Kionigsbergo universiteto profesoriaus vertimai, ne originalioji kūryba. Gailauti dėl to neverta – Rėza antologiją atveria aukšta poetine gaida; žinoma, didelis vertėjo nuopelnas, kad – ir sklandu, ir vaizdu (tik *čiabuviai* „Užpustytame kaimė“ įsiterpia svetimkūniu). Tikros Poezijos lygmuo, apibendrinai vertinant, antologijoje išlaidomas.

Po Rėzos atsiverianti šimtmečio duobė – toliau publikuojamas Adomas Jakštas (1860–1938) – gal sukirbėns skaitytojui nedrąšias nuojautas, mįslės: o kas dėjos čia tais tolimesiais laikais, kai Kuršių nerija mums buvo svetimas kraštas? Rinkinio visuma kuria jau mūsų, lietuvių, romantiško, kurortinio kampelio vaizdinį. Tiesa, istorinių refleksijų gijos į šį poetinį audinį vis įsiterpia, dažniausiai „chrestomatiniais“ vaizdiniais ir vardais: Rėza, Karvaičiai, užpustytas kaimas... Štai Vlodo Nausėdos „Karvaičiai“ ar Eugenijaus Matuzevičiaus „Užpustytas kaimas“, štai Aldonos Puišytės „Elegija Liudvikui Rėzai“, o Valdo Gedgaudo eilėraščiai įvardyti „Nidden I“ ir „Nidden II“ ir t. t.

Čia ir dabar išgyvenamą prarastį, gailavimą dėl išnykstančių būtojo pasaulio ženklų taip pat patiriame – štai Ona Dovidavičiūtė-Pučenia eilėraštyje „Senajam kuršininkui“ skiria, galime suprasti, gimtajame krašte likusiam, bet dabar jau Amžinybėm išėjusiam: „Ak, senasis kuršininke/ Martynai Engelynai/ graudu,/ kad jau nepa-

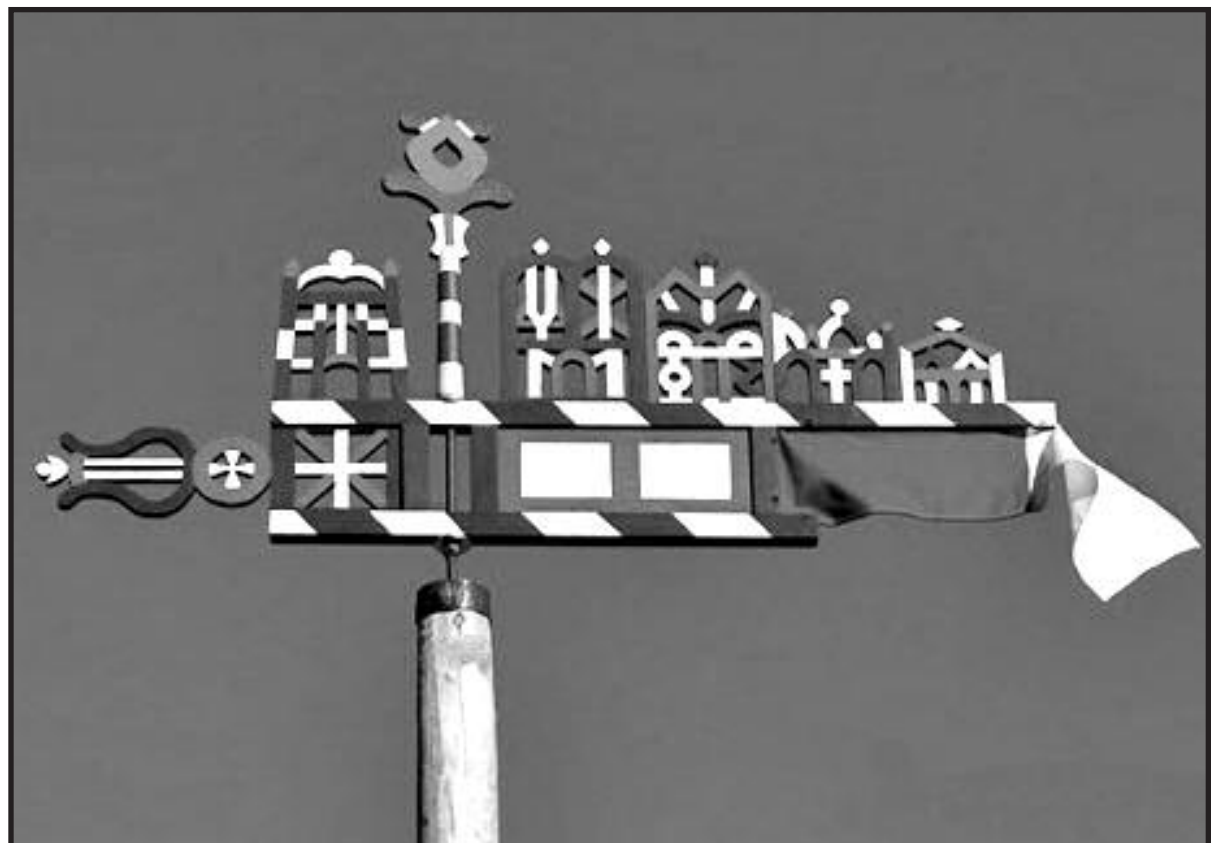
sakysi/ kaip valty įtaisyti vinda,/ kaip traukti kiudelį žuvies <...>“. Galime išskirti ir kitas antologijos gijas – Nida apdainuojama tiesiog kaip unikalus kraštovaizdis, rezonuojantis romantiškai jausenai... Kartais neringiškai įvardyti posmai sukirbina mintį, kad kraštovaizdis – tik fonas, gal ir neatsitiktinis, skaudžiam savos egzistencijos apmąstymui, tarkim, Raimondo Jonučio (1955–1996) „Vėjas virš Kuršmarių“: „Bet staiga supranti, kad iš tikro/ Viskas buvo skaudėjo ir tirpo// Kad žuvėdra nuskriskus į šiaurę – / Tik rodyklė į atmintį žiauria// O užgimus iš putų Kipridė/ Beprotybės negali išgydyt// Ir banga ant kurios tu numirsi/ Pasirodys vienintelį mirksnį“...

Pravartu, kad sudarytojas nurodo poetų gimimo datas (ir mirties, kai jos jau prisireikia). Ko gero, praverstų ir nuorodos į eilėraščių užgimimo laiką – žinia, kai patys poetai nėra datos po eilėraščių parašę, tai ir nebeatseksi. Bet štai palyginimui atsiverčiau Vytauto Kubiliaus – turbūt mūsų visų autorireto – sudarytą „Dvidešimto amžiaus lietuvių poezijos“ dvitomį (1991, 1995): ten po kiekvienu eilėraščių data, dažniausiai – laužtiniuose skliaustuose; galima suprasti, kad tai rinkinio, iš kurio paimtas kūrinys, išleidimo metai. Toks orientyras praverstų ir čia – tarkim, ar Jonas Graičiūnas (1903–1994) savo „Nidos piramides“ parašė „prie Smetonos“, sovietinėj, o gal vėl nepriklausomoj Lietuvoj?..

Antologija kuria išties turtingą, spalvingą šio krašto šiandienos mozaiką su istoriniais inkluzais. Greta pažinties su kraštu, turime progą susipažinti/atnaujinti pažintį ir su gausiu poetų būriu. Susitinkame su Klasikais ar šiaip Numylėtiniais (kam širdį suvirpina Antanas Miškinis, Bernardas Brazdžionis, kam – Justinas Marcinkevičius, Judita Vaičiūnaitė, Sigitas Geda, o gal jaunųjų gretoms atstovaujantis Vainius Bakas ir pan.); galime prisiminti į užribį – gam mūsų pačių, o gal poetinių madų – išstumtus vardus (ar nepamiršome, pavyzdžiui, Birutės Baltrušaitytės?), patirti netikėtumą susidūrus su nežinotu kūrėju (štai man – Bruno Sangis, g. 1935)

Poeziją „irėmina“ Sudarytojo žodis (kuriuo Keleras atkreipia dėmesį, jog „savo nacionalinėse literatūrose Kuršių neriją jau seniai įtvirtino vokiečiai, latviai ir rusai“, p. 7), Marijaus Šidlausko įvaidėlis ir Aurelijos Mykolaitytės užsklanda – apsišprendžiau abu šiuos straipsnelius skaityti jau po eilėraščių. Šidlauskas mėgina išnarplioti istorines nerijos šaknis – kaip pirmuosius gyventojus įvardija sembus. Regis, tai komplikuoatas klausimas – kas tie „vietiniai“ Kuršių nerijoje, kuri, kaip ir visa Mažoji

Nukelta į 3 psl.

Nidos vėtrungės

Atkelta iš 2 psl.

(Prūsų) Lietuva, priklausė Vokiečių ordino užkariautoms valdoms, vėliau – Prūsijos kunigaikštystei ir Vokietijos valstybei... Neretai kaip „pirmieji ir tikrieji“ įvardijami kuršininkai, bet šie iš Latvijos atklydę žvejai juk kūrėse ne „niekieno žemėje“. Ko gero, Šidlauskas pateikia prasmingą reziumuojantį sprendimą (neknebinėjant – kiek kada kokių būta pirmiau ir daugiau): „Kuršių nerija ne šiaip vieta, o namai, tėviškė – pirmiausia senbuvų kuršininkų, kurių gyslomis tekėjo latvių, vokiečių ir lietuvių kraujas“ (p. 10).

Literatūrologas atkreipia dėmesį į, matyt, mažai kam žinomą literatūros faktą: „Rašytiniams legendiniams pasakojimams apie Neringą pradžią davė Eduardo Gizevijaus 1838 m. vokiškai parašyta (paskelbta 1881 m.) poemėlė „Neringa, pajūrio milžinė“ (p. 10). (Gisevijus/Gizevijus (1798 XI 11 Luke, Mozūrija – 1880 V 9 Tilžėje), kaip skelbia Mažosios Lietuvos enciklopedija, – tautosakos, archeologinės ir etnografinės medžiagos rinkėjas, 1825–1876 m. mokytojavęs Tilžės gimnazijoje, vienas iš Lietuvių literatūros draugijos/Litauische literarische Gesellschaft įkūrėjų, ne tik užrašęs lietuviškų liaudies dainų, papročių, bet palikęs ir piešinių, fiksuojančių Mažosios Lietuvos gyventojų aprėdus, buities rakandus ir pan.) Ar mums nebūtų įdomūs jo ir kitų vokiečių autorių posmai ar proziniai pasakojimai apie Kuršių neriją? Taip bent simboliškai paliudytume, jog mes, pramogautojai turistautojai, kartu su Šidlausku prisimename čia buvus kraštą, kurio „realus istorinis paveldas po Antrojo pasaulinio karo naikintas iš pašaknų“ (p. 11).

Įdomus Mykolaitytės pastebėjimas, kad egzilio literatūroje šio kampelio poetizavimo jau neaptiksime: „Kuršių nerija nėra prarastasis rojus, kurio vis dar būtų ilgimasi“ (p. 165). Įdomu: o kaip vadinamųjų „memelenderių“ liudijimuose, tegu ir ne poetiniu žodžiu išreikštuose – irgi Kuršių nerijos nesilgstima? Juk ne vienas dailininkas po karo kūrė „atsiminimų paveikslus“, fiksuojančius Kuršių nerijos kraštovaizdį...

Tad išties – džiaugiantis šia antologija, pripažįstant jos vertę – ar nelauktume tęsinio: lietuviškai ir vokiškai šį kraštą apdainavusių bendro rinkinio, gal tik lietuviškai išguldyto, o gal ir dvikalbio...

Šią knygą miela ir rankoj laikyti, ir į ją (na, negražu sakyti: „kaip daiktą“) žiūrėti – puikus Vandos Padimanskaitės dizainas (ir viršeliui, ir vidinei atsklandėlei panaudota Kelero nuotrauka).

Nidos kopų kraštovaizdis

Aldona Puišytė

1930

Elegija Liudvikui Rėzai

*Bet, liūdnoji vieta,
visad tave aš mylėsiu...*

Liudvikas Rėza

Karvaičių svirties niekas neberas,
Tik atspindys dar mariose siūbuoja.
Senolės veidu – graudulio druska...
Ak, žeme, motina sopulingoji. –

Gentis išsklido. Kas gi beminės
Ūksmėtą sodą. Sulinį. Ar slenkstį.
Tu vienas iš plačiosios giminės
Ties ta vieta nuliūdęs pasilenksi.

Išgirsi – rauda gailiai pamary
Į krantą guranti banga sūri:

Iš trijų rytų vėjužis pūtė,
Ritin kalne smiltatę,
Ritin kalne smiltatę,
Ritin kalne smiltatę.

Judita Vaičiūnaitė

1937–2001

Nidos sonetai

1

Mums liko dar knyga apie kriaukles
su jūros viesulu senuos paveiksluos
lyg lango rėmuose, jos neatskleisk,
miegot po švyturiu, duris užsklęsk,

nes šiąnakt dar baikštesnės už mane
dvi stirnos, miegančios sniege prie jūros,
ir sutemos, nuo jūros rūko sūrios,
ir jūros rūkas tuščiam name,

ir mes net šiąnakt būsim surišti,
ir jūros užesys pulsuos širdy,
ir kopų sniegas švies tamsoj laukinis

su pėdsakais žvėrių ir su žvaigždėm
pušų kankorėžių, skaistus perdėm,
ir lakumu lyg laikas užkankinęs.

Vytautas Rubavičius

1952

Vakaras Nidoje

O ramybė pirmųjų žvaigždžių...
tik vieniša burė prie pat horizonto
beldžias į dangų

Samuelio Bako kelias – proga geriau susipažinti su pasaulinio garso menininku

Romualdo Inčirausko sukurti meniniai ženklai

Algis Vaškevičius

Neseniai Vilniaus gyventojams ir svečiams pristatytas virtualus ir pažintinis turas, kurį įkvėpė žymaus litvakų dailininko Samuelio Bako gyvenimo istorija. Samuelio Bako kelias – tai naujausia Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejaus padalinio, Samuelio Bako muziejaus ir kūrybinės bei dizaino agentūros „EZCO“ iniciatyvos „Menas kuria toleranciją“ projekto dalis. Šią iniciatyvą įkvėpė S. Bako gyvenimo istorija, susijusi su ribinėmis Holokausto patirtimis, o pandemija, įtakojusi gyvenimo kasdienybę, muziejaus paslaugas ir edukacijas paskatino pritaikyti virtualiai realybei.

Šis maršrutas Vilniaus senamiestyje – Samuelio Bako kelias suteikia galimybę pasivaikščioti po Vilniaus miesto vietas ir išgirsti apie jaunojo dailininko išgyvenimus nacistinės Vokietijos okupuotame Vilniuje. Interaktyvus ir pažintinis kelias yra suskirstytas į keturias stoteles: pirmoji stotelė prasideda buvusiuose Samuelio Bako šeimos namuose Vilniaus g. 39, kur dabar įsikūrę Mokytojų namai ir veda link S. Moniuškos skvero. Šis skveras ribojasi su buvusia Benediktinių vienuolyno teritorija, su Šv. Kotrynos bažnyčia sudariusia vieną ansamblį. Taip pažymima Benediktinių vienuolyno vieta, kur Antrojo pasaulinio karo metais jaunas dailininkas net du kartus slėpėsi nuo mirties.

Tolimesnė maršruto stotelė veda link Arklių gatvės 5-ojo namo, kur dabar veikia Valstybinis jauni-

mo teatras, o anksčiau buvo Geto teatras – jame būsimasis dailininkas Samuelis Bakas pristatė pirmąją savo parodą. Ketvirtoji, paskutinė stotelė – Naugarduko g. 10/2, S. Bako vardu pavadintas muziejaus padalinys, kur virtualaus ir pažintinio kelio lankytojas pakviečiamas aplankyti dailininko muziejų.

Visas šias keturias pažintinio turo maršruto stoteles žymi dailininko prof. Romualdo Inčirausko sukurti meniniai ženklai – mažosios metalo plastikos kūriniai. Kiekvienoje stotelėje nuskaičius QR kodą, galima klausytis berniuko lūpomis pasakojamos istorijos, kuri paremta dailininko knyga „Nutapyta žodžiais. Vilniaus prisiminimai“. Išgirdę jaunojo S. Bako pasakojimą, pažintinio kelio lankytojai gali pažaisti hebrajišką žaidimą – išsukti dreidlą: gauti atsakymai netikėta forma įprasmina tragišką žydų istorijos patirtį.

„Menas kuria toleranciją“ – tai ilgalaikė iniciatyva, įkvėpta dailininko Samuelio Bako kūrybos ir gyvenimo istorijos. Šios iniciatyvos tikslas – šiuolaikinėmis interaktyviomis priemonėmis paskatinti atvirai diskutuoti tiek apie praeitį, tiek apie dabarties visuomenei jautrius klausimus, atrasti istorinius ženklus ir tolerancijos svarbą juose. Dar vienas jau įgyvendintas šios iniciatyvos projektas – interaktyvi svetainė pagal Samuelio Bako kūrybą „Kam reikalingas menas?“ Ją galima rasti interneto

Samuelis Bakas

adresu www.menas.samuelisbakas.lt

„Bako kūryboje labai paveikia simbolių kalba gvildenamas etinis pradai, kuris yra svarbus visiems ir visai laikais. Samuelį Baką aš įvardinau itin plačios pasaulėžiūros net ne tik menininku, ne tik dailininku, ne tik rašytoju – Samuelis Bakas žinome, kad yra puikus rašytojas taip pat, – bet ir mąstytoju visų pirma. Nes jo menas, jo kūryba neša universalią žinią apie moralinę atsakomybę istorijai. Apie empatijos, tolerancijos svarbą“, – teigė Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejaus direktorė Kamilė Rupeikaitė.

Nukelta į 5 psl.

Buvę Samuelio Bako šeimos namai Vilniaus gatvėje

S. Bako vardu pavadintas muziejaus padalinys

Arklių gatvė, kurioje anksčiau buvo Geto teatras

Atkelta iš 4 psl.

Pats S. Bakas yra teigęs, jog tai, kad būtent jo kūryba pasirinkta tokiam projektui, skatinančiam toleranciją ir kuriančiam empatiją, itin džiugina, nes Vilnius jam visuomet buvo ir bus svarbi vieta, kur susiformavo jo požiūris į pasaulį, vertybės.

„Žmogus atranda pasaulį būdamas vaikas. Mano atradimų miestas buvo Vilnius. Vilnius manyje gyvas visuomet, pradėdamas kiekvieną dieną jis manyje. Visuomet, kai manęs paklausia, kas aš esu, kokia mano tapa-

kos Valstijose, dabar gyvena Bostone, kur tęsia savo kūrybinį kelią.

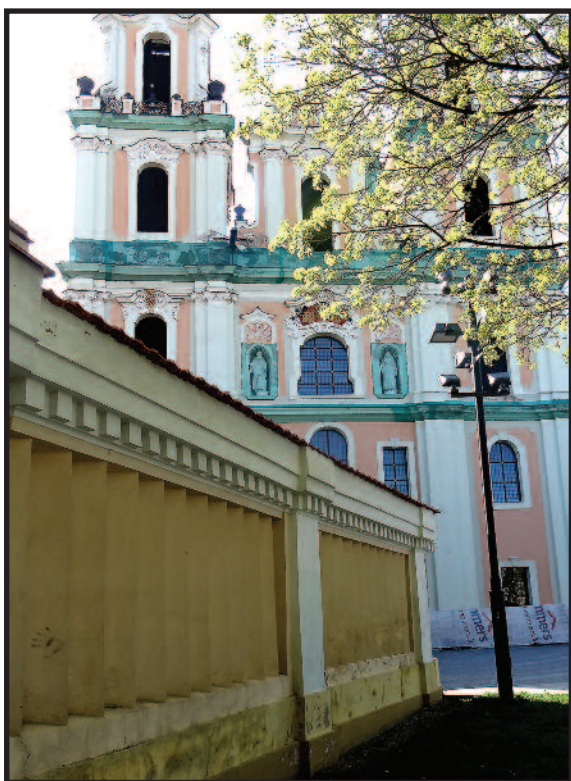
S. Bako kūrinių kolekcijos pagrindą sudaro tapybos darbai, taip pat – litografijos, koliažai, piešiniai tušu, pieštuku ar kreidelėmis. Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus fonduose saugomi ir eskizų albumai, litografijos bei itin vertingi pirmieji piešiniai, sukurti dar Vilniaus gete 1942-1943 metais – jie piešti ant tuščių senovinės Vilniaus žydų bendruomenės kronikos (Pinko) puslapių. Tie devynmečio vaiko piešiniai buvo išskabinti 1943-aisiais gete surengtoje profesionalių dailininkų parodoje. Visą kolekciją sudaro apie 170 kūrinių.

„Vilnius – tai ta vieta, kurioje patyriau vaikystės rojaus džiaugsmus: turėjau mylinčią šeimą, ramų, kartais net pernelyg saugomą nuo rūpesčių gyvenimą. Vilniuje patyriau karo žiaurumus, žmogaus sugebėjimą neapkęsti, jo gyvuliškus instinktus, taip pat ir jo sugebėjimą išsaugoti gėrį ir pasiaukoti. Siaubingoje nacių geto realybėje, būdamas devynerių metų, surengiau savo pirmąją parodą. 1944-ųjų Vilnius davė man pirmąsias tapybos pamokas, profesiją kuri vėliau užpildė visą mano gyvenimą.

Kai man buvo vienuolika, palikau Vilnių, jau sovietinį miestą, ir išsivežiau gausybę išpūdžių ir nenumaldomą praradimo

jausmą. Visa tai veikė ir mano kūrybą. Joje kalbu apie sugriautą pasaulį ir stengiuosi pavaizduoti amžinas, tačiau bergždžias pastangas atstatyti jį tokį, koks buvo anksčiau. Iš tiesų manau, kad bandau atspindėti vidinę žmogaus būseną“, – 2001-aisiais iš Bostono rašė dailininkas.

S. Bakas personalines parodas yra surengęs JAV, Izraelio ir Europos didmiesčių galerijose ir muziejuose. Apie dailininką yra išleista 12 knygų, o taip pat ir jo paties memuarai „Nutapyta žodžiais“. 2017 m. S. Bakui suteiktas Vilniaus miesto garbės piliečio titulas, o 2018 m. – ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžius. 2019 m. birželio 16 d. Houstono Holokausto muziejuje (Texas, JAV) buvo atidaryta S. Bako galerija ir mokymo centras.

Benediktinių vienuolyno tvora

tybė, atsakau jidiš kalba – aš esu iš Vilniaus“, – yra sakęs dailininkas.

S. Bako muziejus Vilniuje duris atvėrė 2017 metų lapkričio mėnesį. Jo atidarymo renginiuose dalyvavo ir pats S. Bakas, į Vilnių atvykęs iš Jungtinių Amerikos Valstijų. S. Bako muziejus įsikūrė sostinės Naugarduko gatvėje ir veikia kaip Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus padalinys. Tai pirmasis muziejus pasaulyje, skirtas tik šio tapytojo kūrybai.

S. Bakas gimė 1933 m. Vilniuje, o savo pirmąją piešinių parodą surengė sulaukęs vos devynerių. Stebuklingai išgyvenęs nacių okupacijos laikotarpį, jis atsидūrė perkeltųjų asmenų stovykloje Vokietijoje, vėliau gyveno Izraelyje ir Vakarų Europoje. 1993 m. dailininkas įsikūrė Jungtinėse Ameri-

Leonardas Gutasuskas. Dingęs Vilnius pagal Vladą Drėmą. Pokalbis sename kieme, 2011

Judita Vaičiūnaitė

ANAPESTAI

2

Kalendoriai

su Vilniaus senamiesčio
gatvių planais,

kalendoriai

su bronziniais mušančiais
mirusių laikrodžiais,

šimtamečiai vijokliai,

voratinklių raštais plonais

kiemo arką apraizgę,

atgal į namus

nebeleidžiantys,

man baisu jūsų šlamesio –

auga ant stalo krūva

užmirštų, išrašytų,

nublukusių saulėj bloknotų

su kurčiais telefonais,

tuščiais adresais –

kruvina

praėjus,

jau pavirtusi strofomis,

po ūkanotu

atminties dangumi,

kai diena,

prisipildžius kartybės,

kris geltonu lapu

ant užsnūdusios kariatidės.

3

Vėl kirpyklos kvadratiniam veidrody

keiskitės,

metų laikai,

atspindėkit purių chrizantemų

rusvėjančias garbanas

vazoje

ir tą veidą, kurį,

troleibusui atūžus,

tamsoj palikai,

įvažiauvus į lapkričio naktį –

bežvaigždę, bevaisę,

bedvasę;

vėl kirpyklos kvadratiniam veidrody

kerpamas krisk,

liūdesy,

vėl užmiršk, kaip diena po dienos

mus beviltiškas nerimas

vijos,

vėl apgobk chrizantemų krūmyną

šarmos nėriniais,

ko delsi:

tie praeiviai, tos gatvės, tie miestai –

jau prieblandos veidrodžio

vizijos.

4

Tai atodrėkio gyvas vanduo –

tai čelestą, čelestą, čelestą

išgirstu,

tai į smegenis laša šviesa

nuo snieginų stogų,

čia neleista tylėti

lyg marmuro kaukei ant sienos,

čia leista

gaivalingai dainuoti

iš džiaugsmo giedroj

be jokių pastangų.

Tai begonijos degantį žiedą

regiu besiskleidžiant,

palangėj

mažas molio vazonas

su žemės kvapu,

tai dienos vidurys, –

nors atodrėkio saulė

nušvinta virš miesto

šaltai dar ir blankiai,

spinduliais tartum gebenėm

raizgo

pravertas balkono duris

PRIMIRŠTOJI KLASIKA

BRONIUS RADZEVIČIUS DVI NOVELĖS

Bronius Radzevičius – vienas žymiausių aštunto dešimtmečio lietuvių prozininkų, didžiulio talento rašytojas. Jis gimė 1940 m. gruodžio 24 d. Rašytojo vaikystė prabėgo Utenos rajono Vyžuonų kaime. Likęs našlaitis dvejus metus gyveno internate. 1960 m. B. Radzevičius baigė vidurinę mokyklą. Dėl sunkios materialinės padėties gausioje pamotės šeimoje B. Radzevičius kurį laiką dirbo gamyklose, išgijo tekintojo specialybę. Vėliau įstojo į Vilniaus universitetą, studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. 1968 m. baigęs universitetą, metus mokytojavo, vėliau dirbo redaktoriumi. Politinio, kultūrinio, dvasinio stingulio metas skaudžiai slėgė B. Radzevičių. Nužmogintoje, paradikoje, bedvasėje sąstingio metų visuomenėje B. Radzevičius su savo skausmo klyksmu nebuvo nei pripažintas, nei populiarus. Gindamas asmenybės dvasios autonomiją, kūrėjo laisvę, rašytojas gyveno tylų, uždarą gyvenimą. Savo gyvenimą rašytojas nutraukė 1980 m. spalio 10 d. Vilniuje, palaidotas Vyžuonose.

BALANDIS

Tarp visokių meilės griuvėsių, tarp buvusių vilčių ir ketinimų stoviu per dieną aš prie lango. Miestas skendi šviesoje, nors saulė jau į vakarus. Šyškščiais spinduliais nušviesta namo siena, bloškia aštriu jausmu. Gatvės, aikštės, už miesto ribos prasideda laukai, žali pušynai ir byrantis geltonas pakriaušės smėlis atokaitoj. Jis byra po žaidžiančių vaikų kojom, byra po kopiančių į kalną medžių šaknim. O šlaitą skalauja vanduo, saulės atšvaitai krinta ant žvejojantio berniuko veido, jį aptaškė drumzlinu vandeniū šokinėjusi žuvis, baltu nesustingstančiu ruožu kyla ir leidžiasi jo liesa figūrėlė. Kojos jau įmerkotos į vandenį, pirmų basų pėdų žymės pakrantės smėly. O žuvėdros bijo sparnais paliesti vandenį. Saulės nušviestos laimingos akys vaikų. Balandis – kiek daug jis žada prieš upės susispietusiems vaikams. Kiekviena kalva, pušynas ir karklų pažaliavusi žievė. Neaiškūs ir todėl taip džiugina, viltim dvelkia saulėtili turėklai, šaligatvis ir geltonas šiaudas ant tako. Aš žinau, aš prisimenu, kaip džiugino pirmasis žolės aksomas pievutėj, kaip laukiau kažkada šio mėnesio. Kaip tolimos vaikystės aidas, kaip neaiškus prisiminimas, stovi dabar basi vaikai ant upės smėlio, ir vanduo skalauja jų kojas, siūbteli bangom į kranto smėlį ir palieka jį žvilgėti atokaitoj.

Išsklaidytos dingo akimirkos, sklaidinos neaiškus laukimo, jos sustingo ant namų, medžių ir miško kontūrų ir; blykstelėjus saulei, išryškėjo kaip klyksmas daiktų, kurie saugo prisiminimą apie tave ir kviečia ilgiam, bet beviltiškam pokalbiui. Gal todėl taip mažai, išskyrus vaikus, žmonių prie upės. Vienas kitas stabteli ir skuba tolyn, tarsi bijodamas pastebėti smėlėtą šlaitą pavasarį, nors jis kiekviena savo smiltim šaukiasi jo. Kaip nepageidaujamas praeivis ar buvęs draugas truktelė už alkūnės, kviečia, prašo, galbūt net maldauja žvilgtelti į jo suvargusį veidą. Bet niekas nenori stabtelti, skuba savais keliais ir tarsi prašymas, tarsi maldavimas, tarsi skundas per mašinų ūžesį, per žmonių balsus, per savo paties žingsnių aidą, smelkiasi į mane tas garsas, tie nesuprasti žodžiai.

Blausi prietema kambary. Per baltas užuolaidas krinta šviesa, spindulių ruožas ant parketo, ant moters batų. Mažai ir šviesos, ir šešėlių. Tyla. Per retkarčiais neįprastai reikšmingai nuaidinčius žingsnius koridorių skverbiasi balandžio popietės kvietimas. Bet aš dar sėdžiu, aš dar delsiu, nors knyga jau numesta ant stalo, ir žvilgsnis sustoja ties ant vinies kabančiu švarku. Retkarčiais pasigirsta skardūs vaikų balsai nuo upės. Ar ne mane jie tik kartais šaukia? Aš išiklausau nesąmoningai, galbūt net viliuosi išgirsti savo vardą – kuo gi kitaip paaiškinsi šį mane apėmusį laukimą. Visai įmanoma, kad atgimė many

vaikystė. Kitaip – ko gi aš, nežymiai praskleidęs užuolaidą, tarsi bijočiau būti pastebėtas, žiūrėčiau ir žiūrėčiau pro langą.

TYLA

Tas vidurnakčių demonas ateina į jaukius, gerai įrengtus kambarius, atzagaria ranka išdrasko baldus, visom išgalėm temptus į kambarius, gražiai išdėliotus, nudrasko visus kambario papuošalus, nuplėšia nuo etažerės visas servetėles, išmėto knygas, jis nusiaubia ir ištuština kambarį... Jam išėjus, tarp buvusios savo laimės griuvėsių, tarp visokių laiškų, pažadų, pykčio ir neišgirstų meilės postringavimų sėdi žmogus ir, nedrįsdamas nė akių pakelti, klausia savęs, kodėl ši nelaimė užklupo būtent jį. Jis ateina, tas vidurnakčio demonas, kai išpūdinga tylą gaubia visus kambario baldus, kai tik ką grįžęs iš ramaus vakarinio pasivaikščiojimo, iš atokių miesto skverų, vyras su žmona sėdi vienas priešais kitą, išselina, kai jie žiūri į televizorių, nužengia iš blyškaus ekrano, braunasi į jų tarpą, prikišęs savo veidą kalbasi, ne, šnibždasi su vienu iš jų. Jis prabyla, kai jie tyli. Įsiterpia, kai žodžiai plūsta srautu, jis išryškėja melancholiško moters veido bruožuose, jis visą laiką šmėžuoja tarp jų, išgautas iš gatvės, ateina kino herojų pavidalu – niekas nuo jo neapsaugotas, jis tyko kiekvieną akimirka, jis puola negailestingai ir iš pasalių. Jis ateina, kai šeima sėdi už švaraus, skaniai parengto stalo, kai ant lėkštės krašto padedamas šaukštas, kai žodžiai pasakomi santūriai, taktiškai skamba balsai, taktiškai kalba žvilgsniai ir gestai, kai, žiūrint iš šalies, atrodo, kad ši šeima – idiliškas laimės ir santarvės vaizdelis, tikras pagal visus gydytojų, sveiko proto ir etikos reikalavimus sukurtos šeimos pavyzdys. Štai jų trejeto metų mažylis irgi sėdi su tėvais už stalo, po kaklu parišta balta servetėlė, maža jam skirta lėkštutė. Tėvų taktas ir išmintis taip ir trykšta iš jo sveiko papurpusio veidelio, akių bei žodžių, kuriuos jis pasako sėdėdamas čia, už stalo. Ir jeigu jam kiltų noras matoruoti kojomis, jeigu jis imtų šūkaloti ir šaukštuku baksnoti į torto gabaliuką, užtektų tik kuriam nors iš tėvų su vos juntamu priekaištu pažvelgti į jį, – tuoj aprimtų. Ne, juoktis jie tikriausiai nesijuoktų, ką beįsitarinėtų tas užstalėj pasodintas vaikas, tikriausiai nė nešypteltų iš jo išdaigų. Nepasakytum, kad juoktis šioj šeimoj uždrausta, bet... Kas gi bet? Aš matau, kad ta moteris staiga ištempė savo dailų, laisvai krintančią pilka suknetę pridengtą kūną, – keliom akimirkom, išryškėjo jos standžios krūtys – atmetė galvą į šalį, skambus jos juokas nelauktai sudrumstė tą pernelyg iškilmingą tylą.

Tačiau kai geriau išsižiūri į šį sąmonėję iškilusį vaizdą, matau, kad vyriškis sėdi nenatūraliai persisvėręs per stalą, pasidavęs į priekį, įtemptu žvilgsniu žiūri į dar jauną ir gražią moterį, kuri kažkodėl šią akimirka užsikrėtė tokiu skambiu juoku. Atrodo, kad ji sėdėtų ne už pietų, o už pokylio stalo, ir kažkoks pernelyg iškalbingas vyriškis tik ką išraiškingsiai ir įtaigiai papasakojo kokią istoriją, o gal tik metė kokią repliką, iš kurios ji dabar ir juokiasi. Suprantama, kad toks juokas netinka už stalo, kur pietauja tik trys žmonės – vyras, žmona ir vaikas. Taip juoktis moteris tegali tik iš žodžių, kuriuose slypi ko-

kia nors intymi potekstė. Nebent ji kvatotūsi iš dirbtinės santarvės, kuria dvelkia šis idiliškas vaizdelis. Bet ne. Iš jo veido išraiškos nepaneigiamai aišku, kad šis juokas yra grynai amoralaus pobūdžio, kad jis, ko gero, susijęs ir su manim, todėl aš taip atidžiai, susirūpinęs žiūriu jai į besikvatojantį veidą, žiūriu nesigėrėdamas nei jos sveikais, baltais dantimis, nei tu mostu, kuriuo ji atmeta galvą, atmeta taip, tarsi atidengtų savo baltą ir jaustrų kaklą kažkieno lūpoms.

– Ne, tu taip nesijuok! – norėtų pasakyti, o gal net sušukti šiai moteriai, įsakyti jai, bet mes niekad su ja nesiplūdom, niekad nekaltinom vienas kito, mes tik žiūrėjom į tuštumą, kuri atsiveria prieš mus, į klastą, kuri galbūt slėpė jai pirmose mūsų glamonėse.

Mintys nukrypsta į tą vakarą. Mes sėdėjome už ilgo didelio stalo pokyly. Nežinau, kodėl ji užsigeidė sėdėti nuo manęs atskirai. Esą aš jai nusibodau – žinoma, tai buvo pasakytas juokais – ji galinti išikurti kur jai geriau. Tokie jos postringavimai buvo palydėti

Antanas Sutkus. Dainų šventė. „Triausiai rūbinėje“, 1970

juoku. Visiems dar tebesijuokiant, prie jos priėjo vienas mano pažįstamas – aukštas pagyvenęs vyriškis – jis dešiniąja ranka palietė jos liemenį, tačiau kaip nudegęs atitraukė ranką ir nusilenkęs kairiąja ranka parodė į tuščią kėdę greta savosios. Ji padėkojo, laimingos nugalėtojos žvilgsniu apžvelgė stalą ir; nē nedirstelėjusi į mane, nuėjo ten, kur ją kvietė tas vyriškis. Tai iš to stalo kampo ir nuskambėjo juokas, kurį aš nejuociom prisimenu. Už stalo visi tylėjo, kalbos dar nesimezgė, visi, užgulę ant savo lėkščių, valgė. Ji tik buvo įėjusi, tas vyriškio pasiūlymas ją, matyt, pralinksmino. Kai tas vyriškis – jis jau buvo gerokai įkaušęs – pasilenkė į jos pusę ir ėmė pasakoti kažkokią istoriją, ji dar nebuvo užsikrėtusi slogia užstalės atmosfera, todėl taip skambiai nusikvatojo. Tas balsas nuskambėjo visišką tyloje, vis atsigrėžė į juos. Krito į akis neįprastas jos pagyvėjimas. Tačiau greit mano dėmesį pasiglemžė pokalbiai, iš visų stalo pusių šaukė mane vardu, neleido man pastatyti neišgertos taurės, vadino mane aukštu svečiu, kiekvienas stengėsi prisėsti prie manęs. Be abejo, aš tokiam svetingumui nebuvau abejingas. Aš visur jaučiu savo vertę. Dabar, kai prisimenu orius savo postringavimus, man darosi gėda, kokio būta apsiskaičiavimo.

Aš maniau, kad ji žavisi mano sugebėjimu palenkinti žmones į savo pusę, mano mokėjimu kantriai, kasdien atsistoti darbui, pagaliau ir mano aukšta padėtis. Kad taip nėra, aš pirmąkart pajutau, kai mes grįžome iš to pokylio. Tiesa, ir anksčiau dažnai man krisdavo į akis, kad ji abejingai, tarsi prisiversdama išklauso visus mano pasakojimus, kuriuose skambėjo ir pasididžiavimas savim. Tiesa, ji visada klausydavosi manęs, kartais net ir pati pasitirdavau, kaip man sekasi, ji nepriekaištavo tai oriai pozai, reikalaujančiai paklusnumo, tam tikrų privilegijų ir dėmesio.

Nukelta į 8 psl.

Kvėpuojantys vakaro eteriu

Renata Šerelytė

Regis, laikai, kai detektyvinė literatūra buvo laikoma antrarūšė, negrįžtamai praėjo. Bet vis dar pasitaiko skaitytojų, kuriems šis žanras asocijuojasi su prastu skoniu ir, kaip esė „Detektyvinei literatūrai apginti“ rašė Gilbertas Keithas Chestertonas, įsivaizduoti gerą detektyvą jiems taip pat neįmanoma, kaip įsivaizduoti gerą velnią. Kodėl detektyvas nusipelnė šių skaitytojų arogancijos? Nejaugi dėl to, kad jame, pasak kai kurių prelegentų, per maža romantikos ir per daug dėmesio detalėms bei aplinkybių aiškinimuisi? Romantikos šiuolaikiniams detektyvams pakanka – ir rožės, ir žvakės, ir vynas puikiai dera prie perskelto smilkinio ar nuodų taurės. Kaip ir psichologinės nusikaltimų tiriančio seklio problemos, rakinėjamos kartais gerokai kruopščiau nei nusikaltimo motyvas ar aukos tapatybė. (Nusikaltėlio, žinoma, tai neliečia – jis pats svarbiausias dėmuo, sutraukiantis į save laiką ir šviesą lyg kosminę juodoji skylė).

Jautrią skaitytojo sielą neretai baugina nusikaltimas kaip aštrus, nemalonus emocinis dirgiklis. Kaip baimė, nenoras susipurvinti. Ar, neduok Die, pajusti nedovanotiną empatiją žudikui sociopatui. Bet geras detektyvas – bene pats tobuliausias literatūros žanras, nes skaitytojas turi progą suvokti, kad ir jis pats dažnai balansuoja ant trapios ribos „žudikas-auka“ (nebūtinai fiziniėje realybėje, užtenka ir virtualiosios). Tai kartus potyris, nes žmogus visados nori atrodyti geresnis, negu iš tiesų yra. Galbūt dėl to jis ir renkasi romantinę dramą arba meilės romaną.

Nors, mano nuomone, gerų žmonių ir taip pakanka. Trūksta protingų ir teisingų. O geras detektyvas apeliuoja būtent į šiuos bruožus – protingumą ir teisingumą. Nes detektyvo tikslas yra ieškoti tiesos ir ją rasti, o ne šiurpinti skaitytoją nematyto žiaurumo vaizdais bei pikantiškais serijinių žudikų vaikystės prisiminimais. Be abejo, skaitytojuj tenka ieškoti tiesos kartu su sekliu. Tačiau detektyvinis romanas turi ir praktinį tikslą – įjungia skaitytojo pilkašias ląsteles, kad jis suvoktų, jog šalia geros širdies praverčia ir smegenys. Todėl net prasti detektyvai padaro gerokai mažiau žalos nei romantinės dramos, plėtojancios sentimentalumą iki tokios ribos, kad skaitytojas pradeda mąstyti širdimi ir menkiausią ironijos kibirkstėlę laiko asmeniniu įžaidimu.

Nors nusikaltimas ir bausmė – neatsiejami pačių seniausių literatūros kūrinių motyvai, kaip detektyvų klasiką pirmiausia vertėtų paminėti Edgardo Allano Poe apsakymus „Žmogžudystė Morgo gatvėje“ bei „Mari Rožė paslaptis“. Šiuose apsakymuose atsiskleidžia du nusikaltimo tyrimo tipai. Pirmasis – kai paaiškėja, kad iš pažiūros labai makabriškas nusikaltimas gali būti išsprendžiamas ir pagrindžiamas. Antrasis – kai nusikaltimas lyg ir įprastas, neypatingas, bet lieka neišaiškintas, paslaptingas. Sakyčiau, šie du E. A. Poe apsakymai pagrindė tolesnės detektyvinės literatūros raidą. Abu tipus puikiai įkūnijo Agathos Christie kūriniai: ši rašytoja iki šiol nepranokstama dėl logikos, žmogiškosios prigimties pažinimo, tikslios kūrinių struktūros, laikotarpio atmosferos, subtilios ironijos ir nepamirštamų seklių personažų, kuriuos, pasak G. K. Chesterton, galima vadinti keliaujančiais riteriais. Tokį seklio tipą įkūnija ir Georges'o Simenono komisaras Megrė (troškimas būti žmonių likimų taisytoju). Apie Arthuro Conano Doyle'io Šerloką Holmsą net užsiminti nepatogu: ir jis, ir jo bičiulis daktaras Watsonas patyrė galybę įvairiausių

Bronzinė skulptūra „Seklys“ Klaipėdoje, skirtas kriminalinės policijos pareigūnams pagerbti

transformacijų, neretai ir visai nevykusių. Kitaip tariant, šerlokiana tokia gausi ir spalvinga, kad jai prireiktų atskiros apžvalgos.

Šiandien detektyvai tokie populiarūs bei įvairūs, kad juos galima skirstyti pagal arealą (skandinaviečiai, britiečiai, amerikiečiai, rusų, prancūzų, egzotiškieji) arba pagal tematiką (istoriniai, medicininiai, mistiškieji). Medicininis Tess Gerritsen trilerius detektyvus, kurių lietuviškai išleista tikrai daug, labiausiai mėgstu dėl puikių autorės patloginės anatomijos žinių ir dramatiškų siužetų, tačiau daugelis jos personažų blankūs, stereotipiniai, tą patį galima pasakyti ir apie žmonių santykių vaizdavimą. Labai įdomūs istoriniai detektyvai (Roberto Harris „Faterlandas“, Philippo Kerro „Bedvasis“), kuriuose asmeninė detektyvinė istorija ir tiršta noir atmosfera susipina su vaizduojamo laiko politiniais bei istoriniais įvykiais – Katynės aukų kapa, koncentracijos lageriai.

Ir vis dėlto – ar kažkas sieja (o gal skiria) modernų šiuolaikinį ir klasiką jau tampantį detektyvus? Tarkim, tokią senieną kaip „Frosto“ serija ir tokią naujieną kaip mistiškasis Stuardo Turtono romanas „Evelina Hardkesl šiąnakt mirs dar kartą“?

Rodney'o Davido Wingfieldo „Frosta“ yra kišeninio formato knygų minkštais viršeliais serija, lietuvių kalba pasirodžiusi ne taip ir seniai (2014, leidykla „Briedis“), nors originalo kalba išleista prieš gerą dvidešimtmetį. Tuomet, beje, pasirodė ir garsusis serialas „Frosto prisilietimas“, sulaukęs didžiulio populiarumo ir garbingų įvertinimų (puikus sero Davido Jasono vaidmuo). Į lietuvių kalbą išverstos 6 knygos: „Frosto Kalėdos“, „Frosto prisilietimas“, „Frosto naktis“, „Frosto žiema“, „Atkaklusis Frosta“, „Frosto dvikova“. Nudžiugino tai, kad „Frosta“ vertė puikią kalbinę klausą turintis Vidus Morkūnas. Ne visiems vertimams taip pasisekė (pavyzdžiui, Agathos Christie).

„Frosto“ seriją prarijau be atokvėpio: pasakojimo tempas ir intriga neleido atsipalaiduoti, o tragikomiškas Frosto personažas kuo toliau, tuo labiau žavėjo. Kadangi 6 knygų pasirodė per maža, apsižiaugiau sužinojusi, kad yra „Frosto“ tęsinys. Po R. D. Wingfieldo mirties Frosto nuotykius tęsė Jameso Henry'o slapyvardžiu pasivadinę rašytojai Jamesas Garbuttas ir Henry Suttonas – jų dėka pasirodė „Seržantas Frosta“, „Frosto rytas“, „Frosto vidurnaktis“, „Lemtingasis Frosta“.

Iš šio tęsinio daug tikėjau, bet... Nutiko baisiausia – Frostą bandyta pagerinti! Net manieros netos! Pavyzdžiui, tęsinuose neaptikau „firminio“ Frosto juokelio bakstelį pirštu kam nors į atkištą užpakalį. Atrodė, lyg iš Frosto kažkas būtų išpūtęs visą charizmą. Matyt, ne veltui Gustavas Flaubert'as sakė,

kad „ponia Bovari – tai aš...“ Šviesaus atminimo R. D. Wingfieldas, panašu, tą „aš“ negrįžtamai išsinešė su savimi...

Originalus Frosta nesistengia būti geresnis, kad patiktų viršininkui, žiniasklaidai ir snobams (skaitytojai snobai – ne išimtis). Ir būtent todėl jis toks simpatiškas. Tarp išsičiustijusių televizinių ir literatūrinių seklių, pasižyminciu paslaptiniais marmurinais veidais bei ypatingomis savybėmis (uosle, rega, atmintimi, šeštuoju pojūčiu) jis atrodo kaip apipešiota varna, nes yra pernelyg paprastas – jeigu ir turi kokių nors galių, tai tikrai ne mistinių.

Frosto galios – atjauta ir empatija. Tuo jis norom nenorom primena G. K. Chesterton tėvą Brauną. Pavyzdžiui, į policiją nuolat dėl seksualinio persekiojimo besikreipiančią nejauną moterį Frosta išklauso kantriai ir nesityčioja iš jos kaip kiti policininkai, nes supranta, kad moteris taip elgiasi todėl, kad yra ne tik kiek trenkta, bet ir be galo vieniša, pažeidžiama, neturi kam išsipasakoti. Be to, nors Frosta pro pirštus žiūri į smulkius tarnybinius nusižengimus bei atskaitas, net taiko ne visada protokola atitinkančius kovos su nusikalstamumu metodus, niekada nesitaiksto su tikru blogiu, ypač jeigu šis paliečia pažeidžiamiausius, silpniausius visuomenės narius – vaikus, senukus, visuomenės atstumtuosius. Frosta nesmerkia ir neteisčia, bet kovoja net tada, kai viskas atrodo beviltiška, o taip atsitinka gerokai dažniau nei norėtųsi.

„Frosto“ serija be galo patraukli ir struktūra, kurioje pagrindinė pasakojimo linija glaudžiai susisieja su šalutiniais siužetais (nė vienas siužetas nelieka pamirštas, visi gražiai išsinarplioja), ir psichologiškai tiksliais personažų portretais (šie primena A. Christie veikėjus), ir dinamišku pasakojimu, kurį tik spėk sekti, ir puikiu humoru, atsispindinčiu ne tik dialoguose, veikėjų ir įvykių apibūdinimuose, bet persmelkiančiu visą tekstą ir net potekstę.

Keisčiausia, kad juoktis tarsi nėra iš ko, nes Frosta narpliojami nusikaltimai baisūs, slogūs, atimantys amą. Ypač nusikaltimai, susiję su prievarta prieš vaikus. Ši prievarta „Frosto“ serijoje tokia klaike, kad puikiausiai tiktų žodis „demoniška“: ji daug ką sako apie visuomenę, kurioje vaikas taip anksti seksualizuojamas, jog praktiškai nebeteri vaikystės. Seksualumo tema, beje, seriją persmelkia kiurais – kartais labai juokinga, bet dažniau liūdna, nes intymūs ryšiai tarp žmonių trūkinėja kaip siūlėliai arba suveržia taip, kad pasmaugia. Įsivaizduoju, jeigu „Frosta“ būtų rašęs skandinavų autorius, serija būtų niūri ir depresyvi, blogis triumfuotų. Bet „Frosto“ serijoje iš blogio juokiamasi. Būtent juoko galia atskleidžia žmogiškumo esmę – trapią, šviesią, nemirtingą.

Nukelta į 8 psl.

Kvėpuojantys vakaro eteriu

Atkelta iš 7 psl.

Kita vertus, inspektorius ne tik mėgsta pašiepti kitus (tarkime, nemėgstamą viršininką), bet ir pats nebijo pasirodyti juokingas. Jis neafišuoja savo vienatvės ir skausmo, nesitiki gailėsčio, nors kartais labai trokšta to, kas vadinama gailėstinumu.

Frosta kaip komisaras Megrė, ne toks protingas kaip Erkiulis Puaro ar Šerlokas Holmsas. Jis tiesiog stengiasi išlikti žmogumi aplinkoje, kurioje gyvena ir veikia; mieste, kuriame, pasak G. K. Chestertono, atsispindi šiuolaikinio gyvenimo poezija. Ta poezija niūri. Galvojant apie ją neįmanoma neprisiminti Tomo Stearnso Elioto: „...vakaras po debesų mase tarsi eteriu migdomas ligonis...“

Jeigu klasika jau tapęs Frosta įkūnija senąjį seklio tipą, tik gerokai paveiktą XX a. pabaigos eterio, ką gi įkūnija XXI a. autoriaus S. Turtono romano „Evelina Hardkesl šianakt mirs dar kartą“ (2020, leidykla „Baltos lankos“) pagrindinis veikėjas?

Niūriame apšiurusiame Blekhito dvare vyksta puota, surengta šeimininkų dukters Evelinos garbei. Šioje puotoje Evelinai lemia mirti. Viršelio anotacija skelbia: „Ir taip – kiekvieną vakarą, kol netikėtai į makabrišką mirties ir gyvybės žaidimą įkliuvęs bevardis jaunas vyras išsiaiškina, kas siekia atsikratyti šeimininkų dukters. Kad rastų žudiką, jis turi septynias dienas...“ Per tas septynias dienas bevardis vyras įsikūnija vis į kitą personažą. Idėja puiki, kvapą gniaužianti ir suteikianti detektyvui neprilygstamo žavesio, tačiau...

Gal ne veltui anotacijoje nuskamba žodis „žaidimas“. Ir ne veltui pagrindinis veikėjas yra bevardis: sekliu, detektyvu jį pavadinti sunku, tai veikiausiai žaidėjas – vienas iš daugelio, neturintis savo valios ir pasirinkimo, manipuluojamas lemties bei aplinkybių. LRT laidos „Nenušaunami siužetai“ vedėja Rasa Drazdauskienė palygino Blekhitą su E. A. Poe „Ašerių namų žlugimu“. Išorinio panašumo tikrai esama, nors E. A. Poe būdingos psichologinės įtampos, racionalios ir poetiškos beprotybės, virstančios nenusakoma destrukcija, nėra. (Gal to ir nesiekta, juk skiriasi ir laikas, ir skaitytojas, ir literatūrinės mados). „Ašerių namų žlugimas“ – autentiška tikru šurpu verianti beprotybės poezija, o „Evelina“ yra gana pragmatiškai parašytas romanas. Šis kūrinys labai patrauklus, prikaustantis dėmesį, netgi mielas, bet metafizinio šurpu stokoja. (Galbūt šiuolaikinei mistikai to ir nereikia?)

Kita vertus, faktas, kad jaunas vyras neturi ne tik vardo, bet ir savęs paties, savo esaties, todėl privalo įsikūnyti į daugybę kūnų ir perimti jų ego – labai įdomus, intriguojantis. Nors galima manyti, jog tokia strategija pasirinkta dėl efekto. Arba dėl siužeto, nes šiuolaikiniam detektyvui dažnai nebepakanka klasikinio detektyvinio romano stuburo. Žinoma, sunku būtų paneigti, kad ši septynių dienų reinkarnacija nėra skirta kilniam tikslui – įsijausti į Kito būseną ar su-

prasti, kas aš esu iš tiesų, kas manye slypi, kas mane valdo. Kūnai, kuriuose bevardžiam vyriškiui tenka apsigyventi, labai įvairūs – baily, pasileidėlis, drąsuolis, atskalūnas, šaltas sausuolis, aristokratas, tarnas, menininkas... Galbūt pati sąvoka „įsikūnijimas“ šiuo atžvilgiu nėra tiksli, nes liudija ne lemtinę pokytį, po kurio į ankstesnį būvį negrįžtama, o pereinamumą, formų keitimą, nepastovumą. Todėl bevardis vyras ir nėra seklys, jis veikiausiai žaidėjas, nuo kurio nelabai kas priklauso. (Tai liudija pasirodžiusios paslaptingosios Kaukės, nors iš tiesų jos nėra labai paslaptingos, tiesiog įkūnija biurokratinį Likimo, kuriuo virto metafizika, aparata.)

A. Christie „Mėlynosios vazos paslaptis“ ar „Palšas žirgas“ žavi galbūt todėl, kad parodo, jog mistika kartais tėra tik skraistė, kuria patogiu pridengti labai kruopščiai, netgi meniškai suplanuotą nusikaltimą, nors jo pagrindinis motyvas senas kaip pats pasaulis. Iš esmės tuo pagrįstas ir „Evelinos“ siužetas: jis klasikinis, čia veikia gudrus pėdų mėtymo, dėmesio nukreipimo į šalutinius dalykus motyvas, o kai kurių žmogžudysčių žiaurumą ir abejingumą aukoms iš tiesų galima priskirti, anot E. A. Poe, senos aristokratiškos giminės savitumui. Tačiau keičiasi laikai, keičiasi ir herojai.

Frosta herojumi pavadinti taip pat sunku kaip įsivaizduoti, jog mulas yra arabiškas ristūnas. Inspektorius dažnai susimauna, atrodo kaip valkata, vagia cigaretes iš viršininko, laido seksistinius juokelius ir nevengia išgerti. O bevardis vyriškis iš Turtono romano yra pats tikriausias herojus: jis ne tik išsprendžia mįslę, bet ir išgelbsti damą su tamsia praeitimi ir kilniaširdiškai jai atleidžia už padarytus nusikaltimus. Neaišku kodėl (ir neįtikina), bet, matyt, taip reikia. Frosta, kvėpuodamas vakaro eteriu, žino, kad šis eteris yra nuodingas ir vargu ar kada praskaidrės, bet vis tiek bando pakeisti tai, kas nepakeičiama. Bevardis ištrūksta iš žaidimo ir išsiveda damą (kaip nuspėjamame veiksmo filme), bet jo ištrūkimas apgaulingas, laisvė – taip pat. Šito reikia, nes kitos išeities nėra. Juk nepasiliksi Blekhite amžinai kaip Ašeriai po savo namų griuvėsiais.

G. K. Chestertonas teigė: „Detektyvo romantika žmogiška – tai tiesa. Ji remiasi tikėjimu, kad dorybė – tai pats drąsiausias ir slapčiausias sąmokslas.“ Šie žodžiai šiandien skamba keistai, nes civilizacija – maištingiausias žmonijos nuotykis – transformavo daugelį sąvokų ir žodžių, ir „dorybė“ šiandien skamba dviprasmiškai. Bet taip pat dviprasmiškai skamba ir žodis „herojus“. Ir tai natūralu, nes abu žodžius sieja tas pats sandas. Jeigu iš detektyvinio romano laukiame ne tik aštrių išpūdžių, profesinių žinių, dramatiško siužeto bei pikantiškų detalių, bet ir to, ką vadiname teisingumu, visados ieškosime ir „dorybės“, ir „herojaus“.

„Literatūra ir menas“, 2021.05.07, nr.9

<https://literaturairmenas.lt/literatura/reinata-serelyte-kvepuojantys-vakaro-eteriu>

Kultūros kronika

Iki birželio 8 dienos New Yorke vykiančioje kino programoje „Tarp vaizduotės ir realybės“ žiūrovų laukia net devyni filmai: po tris iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos. Šioje programoje žiūrovai pamatys tris lietuviškus filmus: legendinę 1969 m. sukurtą Arūno Žebriūno dramą „Gražuolė“, pasakojančią nuoširdžią istoriją apie vaikus ir įvairiaspalvius jų tarpusavio santykius, tais pačiais metais pastatytą Alanto Griekvičiaus vaidybinį filmą „Ave, Vital!“ apie du draugus, iškentę konclagerio pragarą, sugeba išsaugoti meilę gyvenimui bei žmonėms ir taip pat 1969-aisiais sukurtą Raimondo Vabalo darbą „Birželis, vasaros pradžia“, vaizduojantį vieną birželio tvankumos apimtą mažo provincijos miestelio dieną. Visus minėtus filmus Lietuvos kino centras restauravo, suskaitmenino ir pritaikė šiuolaikiniams kino ekranams.

Gegužės 20–21 dienomis <None> tarptautiniame poezijos festivalyje „Silesius“ Vroclave pristatyta Lietuvos kūrėjų poezija. Vroclavo skaitytojams pristatyta jaunosios lietuvių poetų kartos poezija. Susitikimą su poetėmis Giedre Kazlauskaite ir Agne Žagrakalyte bei poetu Ernestu Noreika vedė žymus lenkų poetas Jakubas Kornhauseris. Į lenkų kalbą išversti ir per staruosius metus Lenkijoje išleisti Kornelijaus Platelio, Vlado Braziūno, Eugenijaus Ališankos, Jūratės Miliauskaitės, Gintaro Bleizgio, A. Žagrakalytės poezijos tomeliai bei lietuvių autorių prozos kūriniai. Šiuo metu į lenkų kalbą verčiami Mariaus Buroko, Jono Meko, Antano A. Jonyno, Aušros Kaziliūnaitės eilėraščiai, kuriuos planuojama išleisti šiais ir ateinančiais metais.

TYLA

Atkelta iš 6 psl.

Ir vis dėlto aš jaučiau, kad ji abejinga visiems mano praktinio pobūdžio pasiekimams, kad ji nėra persiėmusi ta pagarba, kurią man rodė aplinkiniai. O tąsyk, kai mes jau vėl vakarą grįžome iš puotos, aš staiga pajutau, kad mano didžiavimasis savimi, mėgavimasis praktiniais pasiekimais jai atrodė karikatūriškas, perdėtas. Su tokia jos nuomone negaliu sutikti nė dabar. Ir dabar man rodo, kad šiek tiek didžiutis savimi turiu pagrindo... Ir visuomet to reikalausiu iš kitų. Gal todėl, kad savo darbui esu atsidavęs su aistra, kad jis užima visą mano laiką, galbūt net yra vienintelė mano gyvenimo prasmė ir tikslas. Ko gi aš būčiau vertas atplėštas nuo mano gyvenimo, nuo visko, kuo esu užsiėmęs?

Galbūt skaudžiausia tai pajutai tą vakarą. Mes ejom siauru, blausiai apšviestu šaligatviu palei upę. Gatvės jau buvo ištuštėjusios, paskutiniai apytuščiai troleibusai minkštai riedėjo tiltu. Ilgi žibintų šviesos ruožai ant tamsaus vandens paviršiaus. Šalo, tačiau krito retos snaigės, nuo tuščios pakrantės pūtė žvarbus lapkričio vėjas. Man buvo apmaudu, kad ji per visą vakarą manęs ne-

pasigedo, kad ji nežvilgtelėjo į per valgiais užverstą stalą, rodos, nė negirdėjo, kaip pagarbiai išstariamas mano vardas. Jos tyli nusišalinusi poza kalbėjo, kad jie visi giliai klysta, skirdami man išimtinę vietą, kažkas, kas buvo man gyvybiškai svarbu, tarsi neįėjo į jos meilės sąskaitą. O kartą, kai aš ėmiau kažką aiškinti, be abejo, kaip man įprasta, oriai, pasitikinčio savimi balsu, ji tik šyptelėjo pati sau ir nulenkė galvą. Nutraukęs tą savo pasakojimą pusėj žodžio, aš įbedžiau į ją klausiančias akis.

Dabar aš tylėjau ne todėl, kad man nesinorėtų kalbėti. Priešingai, pasakyti aš jai turėjau daug, aš vyčiau, kad ji pirmoji prašneks, pagaliau taip ji privalejo pasielgti, ir aš nė neabejojau, kad anksčiau ar vėliau tai įvyks. Tačiau jeigu žingsnį, jeigu kelis žingsnius ši neįauki tylą lydės mus iki namo durų, jeigu tik įėjus į kambarį ji panorės su manimi šnekėtis, tada jau gali būti rami – aš jai nepasakysiu nė žodžio, ir net nežinau kuriam laikui įsivyras mūsų kambariuose tylą. Tačiau ji vis tylėjo, ir aš pagreitinau žingsnį,ėjau pirma jos. Man jau norėjos kuo greičiau pasprukti nuo jos taip nelaukta suakmenėjusio veido, kristi į lovą, užsitempti ant galvos paklodę ir klausantis retų garsų už lango, laukti, kol ateis miegas.